

Waldemar Chrostowski

"A dictionary of the Jewish-Christian dialogue. Expanded edition", Leon Klenicki, Geoffrey Wigoder (eds.), New York 1995 : [recenzja]

Collectanea Theologica 66/2, 173-175

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

17 I podczas wizyty w siedzibie Stowarzyszenia Prasy Zagranicznej w Rzymie, a ponadto trzech innych tekstów: fragmentu telegramu do kard. F. Macharskiego na poświęcenie kościoła św. Maksymiliana Kolbego w Oświęcimiu (7 X), zachęty podczas modlitwy na „Anioł Pański” (27 XI) oraz fragmentu przemówienia do nowego ambasadora Egiptu (28 XI); jest natomiast pominięta w wydaniu polskim modlitwa – lamentacja zaniesiona 24 VI na terenie byłego obozu koncentracyjnego w Mauthausen podczas pielgrzymki do Austrii, a także fragment listu Ojca Świętego z 26 X do dyrektora Obserwatorium Watykańskiego. W odniesieniu do 1989 r. brakuje w wydaniu angielskim dwóch wypowiedzi: fragmentu przemówienia wygłoszonego 9 I na dorocznym spotkaniu z Korpusem Dyplomatycznym podczas audiencji w Watykanie oraz fragmentu orędzia telewizyjnego z 1 IX na Światowy Dzień Modlitwy o Pokój. Umieszczono natomiast wypowiedź z nawiązaniem do Żydów i judaizmu z 26 X do przedstawicieli United Bible Societies.

Różnice są więc znaczne. Wynika z nich postulat wnikliwej rewizji zarówno edycji polskiej, jak i angielskiej. Dziwne, że w książce wydanej w USA nie uwzględniono tak wielu wypowiedzi, skoro wydawcy mieli do dyspozycji o kilka lat starsze wydanie polskie. Mogli z niego skorzystać, nawet jeżeli nie znają polskiego. Należy się obawiać, że i materiały z lat 1990-1995 wymagają uzupełnień. Brakuje wśród nich np. licznych nawiązań do Żydów i judaizmu, jakie pojawiają się w książce *Przekroczyć próg nadziei* (zob. w nin. nrze CT: W. Chrostowski, *Żydzi i judaizm w „Przekroczyć próg nadziei” Jana Pawła II*, s. 79-96).

Mimo tych mankamentów tak potrzebna dokumentacja istnieje. Trzeba ją poprawić, a przede wszystkim powinno się z niej z pożytkiem korzystać. Nie wiem, ile wynosi nakład drugiego wydania zbioru przemówień papieskich w języku angielskim. Mając na względzie powszechność tego języka, powinien osiągnąć dziesiątki albo nawet setki tysięcy egzemplarzy. Nie wydaje się to jednak prawdopodobne. Paradoks polega bowiem na tym, że nawet najwięksi krytycy Ojca Świętego przyznają, że w dwóch dziedzinach nikt za Nim nie nadąża: chodzi o społeczną naukę Kościoła oraz teorię i praktykę dialogu z Żydami i judaizmem.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Leon KLENICKI – Geoffrey WIGODER (Edts.), *A Dictionary of the Jewish-Christian Dialogue. Expanded edition*, Studies in Judaism and Christianity – A Stimulus Book, Paulist Press, New York – Mahwah (NJ) 1995, s. VIII + 240.

Rzadko która dziedzina refleksji teologicznej jest tak drażliwa i obolała, jak kwestie z zakresu stosunków chrześcijańsko-żydowskich. Im dłużej trwa i rozwija się dialog, tym staje się jaśniejsze, że nie jest to zajęcie dla pięknoduchów i marzycieli, ale praca wymagająca gruntownego przygotowania i wszechstronnego rozeznania. Zawile zagadnienia teologiczne idą w parze z trudnymi problemami historycznymi, psychologicznymi i społecznymi. Całość jest tak kompleksowa, że rzadko można

poszczególne aspekty rozdzielić i potraktować osobno. Dla skuteczności tych prac są potrzebne – obok specjalistycznych rozważań – podręczniki i słowniki przeznaczone na szeroki użytek zainteresowanych niespecjalistów. Powinni oni bowiem szybko znaleźć kompetentne i solidne informacje, aby wyrobić sobie własne zdanie w kontrowersyjnych sprawach. Właśnie tym celom służy seria „Studia nad judaizmem i chrześcijaństwem”, wydawana w USA przez katolickie wydawnictwo paulistów i poświęcona najbardziej żywotnym zagadnieniom z dziedziny dialogu chrześcijańsko-żydowskiego.

Słownik dialogu żydowsko-chrześcijańskiego zredagowali Leon Klenicki i Geoffrey Wigoder. Pierwszy jest dyrektorem Departamentu Spraw Międzynarodowych w Lidze Przeciwko Zniesławianiu, drugi profesorem Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie i redaktorem naczelnym *Encyclopedia Judaica*. Ich książka należy do publikacji, bez których nie można sobie wyobrazić rzeczowego zaangażowania i zgłębiania problematyki dialogu. Pierwsze wydanie *Słownika* ukazało się w 1984 roku. Znamienne jest zdanie otwierające *Przedmowę* do niego: „Potrzeba takiej książki dała o sobie znać redaktorom wówczas, gdy brali udział w dyskusjach grupy chrześcijan i Żydów dotyczących wyzwań obydwu naszych religii wobec zagrożeń ze strony sekularyzmu we współczesnym świecie” (s. 1). Jest to najpoważniejszy argument na rzecz dialogu. Nie chodzi bowiem o akademickie rozstrząsanie argumentów i racji ani wyłącznie o uzgadnianie stanowisk w sprawach, w których taka zgodność jest do osiągnięcia. Obowiązek dialogowania wynika z przeświadczenia o potrzebie dawania wspólnego świadectwa Jedynemu Bogu w świecie, w którym wiara religijna i religia są narażone na coraz większą kontestację, zaś Bóg bywa spychany poza margines życia. Drugie wydanie *Słownika* ukazało się 11 lat później. *Przedmowa* pozostała ta sama i można odnieść wrażenie, że dawne wyzwania zyskały na wyrazistości.

Istnieje jednak i druga strona medalu. Okazało się, że gdy chrześcijanie i wyznawcy judaizmu rozpoczęli rozmowę o zagrożeniach sekularyzmu, rychło uświadomili sobie, że samo to słowo posiada dla nich odmienne znaczenie i wydźwięk. Tak jest w gruncie rzeczy ze wszystkimi pojęciami. Oddajmy jeszcze raz głos redaktorom książki: „Judaizm i chrześcijaństwo nie są dwoma stronami tej samej monety; są dwiema różnymi monetami. W świecie zachodnim mówi się często o «tradycji judeo-chrześcijańskiej», co jest zrozumiałe, ale błędne. Choćby obydwie nurty mają te same korzenie i w znacznym stopniu pokrywają ten sam grunt, różnice między nimi są zasadnicze i odzwierciedlają dwa całkowicie odmienne światy i światopoglądy” (*tamże*). Używamy zatem tych samych słów, ale podkładamy pod nie różne treści! Rozmawiamy ze sobą, posługując się tym samym językiem, ale obracamy się na różnych poziomach i rzadko osiągamy prawdziwe zrozumienie! Judaizm ma jako podglebie świat semicki, a w szczególności świat Biblii Hebrajskiej, karmiony przypowieściami i symbolami. Chrześcijaństwo rozwinęło się na podłożu grecko-rzymskim, w którym dominują obrazy i definicje.

W pierwszym wydaniu książki zamieszczono 34 hasła, od *Afterlife* po *Universalism*. W drugim dodano jeszcze 4: *Gnosticism*, *Spirituality*, *Suffering* oraz *Tolerance – Pluralism*. Każde hasło składa się z dwóch części; ujęcie żydowskie i ujęcie

chrześcijańskie. Obydwa zostały opracowane przez specjalistów wybranych z każdej ze stron. Autorami haseł są: rabin Marc D. Angel, prof. David B. Blumenthal, prof. S. Daniel Bresler, s. Celia Deutsch NDS, rabin Leon Klenicki, dr Andre Lacoque, dr Christopher M. Leighton, ks. Michael B. McGarry CSP, prof. PHEME Perkins, prof. Alan S. Segal, ks. Peter M. J. Stravinskas, dr Geoffrey Wigoder i rabin David J. Zucker. Wszyscy czynnie uczestniczą w dialogu międzyreligijnym i mają na tym polu znaczące osiągnięcia.

A oto wykaz haseł w porządku, w jakim występują w oryginale angielskim: życie wieczne, antysemityzm, Biblia, Chrystus, Kościół, przymierze, stworzenie, dogmat, wybranie, eschatologia, wygnanie, wiara, gnostycyzm, Bóg, świętość, ideologia, Izrael, dialog żydowsko-chrześcijański, sprawiedliwość, Prawo, miłość, męczeństwo, Mesjasz, misje, osoba, faryzeusze, modlitwa, pokuta, Objawienie, usprawiedliwienie, sakrament, zbawienie, gizech, duchowość, cierpienie, tolerancja, Tradycja, uniwersalizm. Nie trzeba uzasadniać, że każde hasło ma doniosłe znaczenie dla prawidłowego pojmowania partnerów oraz należytego samorozumienia uczestników dialogu. Na końcu książki zamieszczono zwięzłe noty biograficzne o współautorach, indeks cytowanych słów hebrajskich oraz indeks ogólny, pozwalający szybko odszukać szczegółowe tematy i kwestie.

Każda tego typu książka jest ze wszech miar godna polecenia, bo umożliwia rozeznanie, którego przenikliwość i zakres są rezultatami solidnej wiedzy i doświadczenia. Przypomnę muszę, że planując wydawaną przez Akademię Teologii Katolickiej serię wydawniczą „Kościół a Żydzi i judaizm”, poważnie braliśmy pod uwagę polską edycję pierwszego wydania książki L. Klenickiego i G. Wigodera. Tymczasem ukazała się nowa pozycja, którą opracowali Jakob J. Petuchowski i C. Thoma, i to ona doczekała się przekładu i wydania w języku polskim (*Leksykon dialogu chrześcijańsko-żydowskiego*, Kościół a Żydzi i judaizm 5, ATK, Warszawa 1995). Jej specyfika polega na tym, że poszczególne hasła zostały opracowane w ścisłej współpracy obydwu autorów. A teraz znowu nasuwa się myśl, że może jednak warto pokusić się o polskie tłumaczenie książki wydanej w USA. Pokazując równoległe spojrzenia obydwu stron, pozwala ona poznać i zrozumieć uczestników dialogu tak, jak postrzegają i rozumieją samych siebie.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Eugeniusz SAKOWICZ (red.), *Religie o drogach pokoju i bezdrożach wojny*, Państwowe Muzeum na Majdanku i Światowa Konferencja dla Religii i Pokoju, Lublin 1995, s. 190.

Majdanek – miejsce wołające do ludzkich sumień i wyobraźni, przemawiające trwogą i bólem historii, statystyką śmierci... Miejsce pielgrzymek. Na terenie byłego obozu koncentracyjnego, w Państwowym Muzeum na Majdanku, odbyło się w dniach 14-15 listopada 1994 r. interreligijne sympozjum naukowe, którego owocem stała się